

Topografie pohřebišť v aglomeraci hradiště v Libici nad Cidlinou

Cemetery topography in the Libice nad Cidlinou hillfort agglomeration

Jan Mařík

Příspěvek přináší shrnutí poznatků o raně středověkém pohřbívání v aglomeraci hradiště v Libici nad Cidlinou. Díky soustavnému, více než jedno století trvajícimu zájmu archeologie máme k dispozici poměrně ucelený obraz vývoje významného raně středověkého centra. Rozlišení tří hlavních chronologických horizontů umožňuje sledovat v kontextu pohřebišť i dynamiku vývoje celé lokality. Na základě srovnání jednotlivých pohřebišť se autor pokouší o vymezení sociotopografie celé aglomerace hradiště a zároveň poukazuje na limity tohoto poznání založeného pouze na archeologických pramenech.

raný středověk – hradiště – pohřbívání – osídlení – sociotopografie

This paper provides a summary of knowledge relating to Early Medieval burial within the agglomeration of the fortified enclosure at Libice nad Cidlinou. Thanks to consistent interest on the part of archaeology for more than a century, a relatively complete picture is now available of the development of this important Early Medieval centre. The discernment of three main chronological horizons makes it possible to trace the development dynamic of the entire site in the context of the cemeteries. On the basis of a comparison of the individual cemeteries the author attempts to define the sociotopography of the whole enclosure agglomeration, and at the same time show the limits of this understanding based purely on the archaeological material.

Early Middle Ages – enclosure – burial – settlement – sociotopography

1. Úvod

Díky více než jedno století trvajícimu zájmu archeologie o raně středověké hradiště v Libici nad Cidlinou a jeho nejbližší okolí máme k dispozici do značné míry ucelený soubor raně středověkých pohřebišť, což je ve srovnání se stavem výzkumu srovnatelných mocenských center spíše výjimkou. Cílem předkládané práce je představit vývoj pohřbívání v prostoru celé libické aglomerace. Pod pojmem aglomerace chápeme opevněný areál hradiště a na něj bezprostředně navazující osídlení.

První nálezy raně středověkých hrobů v Libici zaznamenal amatérský archeolog J. Hellich na konci 19. století. Mezi nejdůležitější patří výzkumy dvou pohřebišť v polohách U nádraží a U cukrovaru (*Hellich 1892; 1897*). Cenným pramenem jsou také četné záznamy z Hellichovy pozůstalosti, kde jsou dokumentovány další drobné výzkumy. Činnost profesionálních archeologů je spjata s osobou R. Turka a jeho systematickým výzkumem na akropoli hradiště, kde Turek mimo jiné prozkoumal značnou část pohřebiště v blízkosti nově objeveného kostela. V aglomeraci hradiště na katastru sousední obce Kanín probíhaly v 60. letech 20. století záchranné výzkumy v areálu zatím nejrozsáhlejšího pohřebiště pod vedením L. Hrdličky. Další záchranné akce, konané na katastru obce Libice od roku 1974 až do současnosti, sice nepřinesly žádné větší objevy raně středověkých pohřebišť, ale podstatným způsobem přispěly k poznání rozsahu pohřbívání a jeho vztahu k sídlištním aktivitám.

Obr. 1. Libická aglomerace na mapě I. vojenského mapování. 1 – Kanín II; 2 – Kanín I, III. – Fig. 1. The Libice agglomeration on the First Military Mapping. 1 – Kanín II; 2 – Kanín I, III.

© 1st Military Survey, Section No. 110, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna; © Geoinformatics Laboratory, J. E. Purkyně University – <http://www.geolab.cz>; © Ministry of Environment of the Czech Republic – <http://www.env.cz>

2. Chronologie

Jedním z hlavních úkolů při sledování vývoje pohřbívání v libické aglomeraci bylo vymezení základních chronologických horizontů (*obr. 4*):

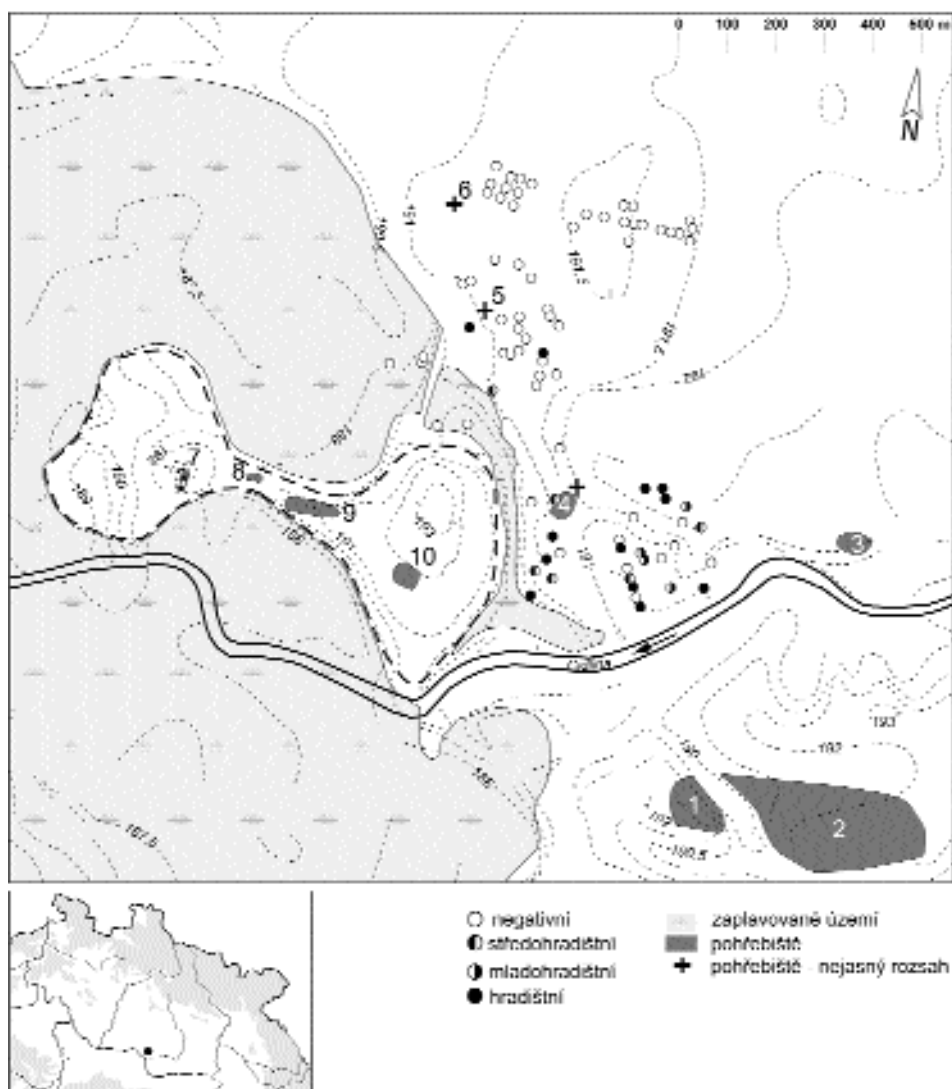
2.1. Středohradištní období

Nejstaršími doklady raně středověkého pohřbívání jsou kostrové hroby, jejichž inventář představují šperky velkomoravské výrobní tradice (hrozníčkovité a košíčkovité náušnice), provázené záušnicemi s očky a drobnými esovitými záušnicemi o průměru kolem 10 mm, zhotovenými ze zlatého, stříbrného, pozlaceného nebo bronzového drátu o průřezu 1–1,5 mm. Při konstrukci hrobových jam bylo převážně využíváno dřeva, na rozdíl od mladší fáze, kdy nastoupila kamenná obložení (*obr. 7: 4*). Mimo opevněný areál hradiště je typické skupinové uspořádání hrobů, které v mladší fázi mladohradištního období postupně přechází do řad. Tato změna je patrná na pohřebišti Kanín II (*obr. 6*).

Východiskem pro datování keramiky jsou především stratifikované nálezy z libického předhradí (*Mařík 2003*). Základním kritériem pro datování do středohradištního období je výzdoba v podobě hřebenových vpichů, několikanásobných vlnic a vývalků na podhrdlí nádob (*Bartošková 2000*). Vnější povrch nádob nese stopy obtáčení, na vnitřní straně je obtáčen pouze okraj a na zbývající části výdutí jsou patrné vertikální rýhy. V rámci středočeského regionu tato keramika svým charakterem odpovídá nálezům mladšího klučovského horizontu (*Bubeník 1998*) a nejstaršího horizontu osídlení na Pražském hradě (*Boháčková 2001*).

2.2. Mladohradištní období

Druhou fází (*obr. 4*) charakterizuje nástup mladohradištní keramiky. Hlavním výzdobným prvkem je rytá šroubovice, pokrývající horní polovinu, příp. celou výdutí nádob. Na podhrdlí může být doplněna o jednoduchou či několikanásobnou vlnici, případně linii jednotlivých nebo hřebenových vpichů. Pro tuto keramiku je užíváno označení „keramika slavníkovské fáze“ (*Princová-Justová 1994*). Počátky keramiky s rytou šroubovicí lze datovat do období výrazných stavebních změn na akropoli hradiště, kde je starší fáze pohřebišť i sídlišť překryta vrstvou, do které je založena stavba kostela a paláce. Právě v této vrstvě

Obr. 2. Pohřebiště a sídliště v libické aglomeraci. 1 – Kanín II; 2 – Kanín I, III; 3 – U cukrovaru; 4 – U nádraží; 5 – Na růžku; 6 – katolický hřbitov; 7 – akropole; 8 – evangelická fara; 9 – ulice Ke hradětní; 10 – katolická fara. – Fig. 2. Cemeteries and settlements in the Libice agglomeration. 1 – Kanín II; 2 – Kanín I, III; 3 – U cukrovaru; 4 – U nádraží; 5 – Na růžku; 6 – Catholic cemetery; 7 – acropolis; 8 – Evangelical rectory; 9 – St. Ke hradětní; 10 – Catholic vicarage.

se keramika s rytou šroubovicí vyskytuje (Turek 1981). Tyto stavební aktivity byly datovány, zatím bez konkrétních archeologických důkazů, do poloviny 10. století (Turek 1981). O něco spolehlivější oporou nám mohou být sídlištní nálezy, kde se keramika zdobená rytou šroubovicí vyskytuje společně se středoečskou keramikou s kalichovitými okraji. Počátek nádob s kalichovitou profilací je dnes datován *post quem* v rozpětí první třetiny až poloviny 10. století (Boháčová 2001; Čiháková 2001).

Lokalita	1	2	3
Kanín II	—————→		
Kanín I, III	—————→		
U cukrovaru	—————→		
U nádraží	-----→		
Na růžku	-----→		
Katolický hřbitov	-----→		
Akropole	—————→		
Evangelická fara		-----→	
Ke hradišti		-----→	
Katolická fara		-----→	

Obr. 3. Libice nad C. Doba trvání pohřebišť: 1 – středohradištní, 2 – mladohradištní, 3 – pozdně hradištní. – Fig. 3. Libice nad Cidlinou. Cemetery lifetime: 1 – Middle “Hillfort” period, 2 – Late “Hillfort” period, 3 – Terminal “Hillfort” period.

Na pohřebišťích jsou hroby uspořádány do víceméně pravidelných řad, které jsou nejlépe patrné na záp. a již. okraji pohřebiště Kanín II (obr. 6). V konstrukcích hrobů se uplatňuje kámen. Hroby obložené opukovými kameny se objevují u kostela na vnitřním hradišti, v poloze U nádraží i U cukrovaru. Typickým šperkem ve výbavě hrobů jsou esovité záušnice o průměru 15–20 mm, zhotovené z bronzového drátu, jehož průměr přesahuje 2 mm.

Určení závěru mladohradištního období zůstává zatím velmi problematické. Události roku 995, které jsou považovány v životě libického hradiště za zlomové, se v hmotné kultuře výrazně neprojevují. Keramika s rytou šroubovicí zapadá svým charakterem do východočeského výrobního okruhu, který na rozdíl od středních Čech a Prahy neprocházal v 11.–12. století výraznějšími změnami (Sigl 1972).

2.3. Pozdně hradištní období

Podobně jako v sídlištním materiálu, i na pohřebišťích je hranice mezi mladším a pozdně hradištním obdobím velmi nejasná. Jedinou oporou jsou nálezy kamenných desek překrývajících hroby. V hrobovém inventáři však scházejí (nebo byly zničeny) esovité záušnice o průměru několika centimetrů či mince (Příč 1893). Náhrobní kameny se vyskytují jak na řadových pohřebišťích v Bášti (Skružný – Sankot 1985) nebo v Bříze (Sláma 1977, 25–26; Zápotocký 1965, 230), tak na hřbitovech u kostelů (Radomyšl: Nechvátal 1999).

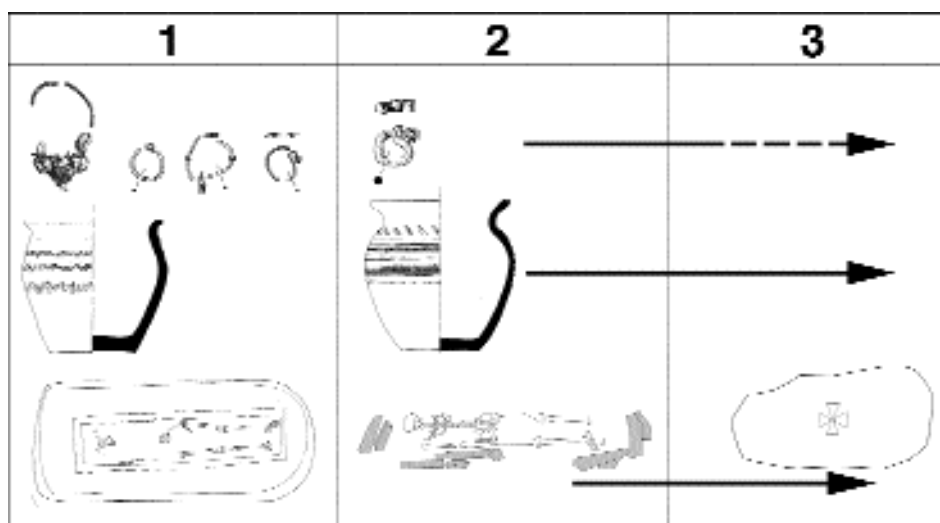
Z hlediska absolutní chronologie jsou počátky tohoto zvyku kladeny do 11. století, jediný archeologicky dokumentovaný hrob (č. 73) překrytý kamennou deskou s vyrytým křížem byl nalezen na vnitřním hradišti východně od kostela (Turek 1978, 19–23). Pod deskou byly nalezeny pozůstatky celkem 6 jedinců, ale pouze 4 z nich (73 b-d, f) tam byly uloženy záměrně; skelety zbývajících dvou pocházejí ze starších porušených hrobů. Výplň hrobové jámy obsahovala zlomky mladohradištní keramiky. Pozornost si v tomto ohledu zaslouží jen přibližně 4 m vzdálený hrob 71 s denárem Břetislava I., což samozřejmě nelze přijmout jako spolehlivý důkaz.

3. Pohřebiště

3.1. Kanín

Pohřebiště ležící na levém břehu Cidliny, na katastru sousední obce Kanín, představují pravděpodobně nejrozsáhlejší pohřební areál v libické aglomeraci.¹ Tvoří pás 500 m dlouhý a minimálně 250 m široký, který je na V ohraničen zástavbou obce Kanín, záp. hranicí

¹ Mapové podklady byly vytvořeny v rámci projektu Registered Research Laboratory, podporovaného firmou Intergraph.

Obr. 4. Vymezení chronologických horizontů na pohřebištích v libické aglomeraci (srov. obr. 3). – Fig. 4. Distinction of the chronological horizons of the cemeteries in the Libice agglomeration (see fig. 3).

je železniční trať Praha – Kolín. Na S vymezuje hranici pohřbívání okraj terasy řeky Cidliny. Na mapě 1. vojenského mapování ze 2. pol. 18. století (obr. 1) jsou v prostoru pohřebišť zakresleny dvě vyvýšeniny, které je možné ztotožnit s polohou Kanín II a Kanín III.

Mínimální kótou pro výskyt hrobů je výška 190 m n. m., což je nejlépe patrné v záp. části areálu (obr. 5), kde prochází mírná terénní deprese v místě dnes již neexistující vodoteče, oddělující polohy Kanín I a II. Nejistý zatím zůstává již. okraj pohřebišť, kde ho lze vymezit jen na základě archeologického výzkumu z let 1961–1971 v jz. rohu areálu. Přestože jsou naše dosavadní poznatky o pohřbívání v celém areálu značně torzovité, můžeme konstatovat, že raně středověké hroby jsou koncentrovány do tří výraznějších poloh, označovaných Kanín I, II, III.

První zpráva o narušení raně středověkých hrobů pochází již z poloviny 19. století, kdy byla stavěna silnice spojující obce Libice a Kanín. Počátky archeologického výzkumu jsou pak spojeny s činností J. Hellicha, který v letech 1905–1906 prozkoumal 16 hrobů na záp. okraji areálu, v poloze později označené jako Kanín II (Turek 1946, 55–57). Další raně středověké hroby nebo části jejich výbavy byly povětšinou nacházeny při těžbě písku, která na lokalitě probíhala víceméně živelně až do 70. let 20. století. Nejrozsáhlejší záchranný výzkum probíhal v letech 1961–1971, a to pod vedením L. Hrdličky z Archeologického ústavu v Praze. V celém areálu je do současnosti evidováno celkem 204 hrobů.

3.1.1. Kanín I. Nachází se ve střední části celého areálu a je dosud jeho nejméně poznanou částí. Záp. okraj polohy je vymezen mírnou terénní depresí, která ji odděluje od pohřebiště Kanín II. V letech 1961 a 1962 bylo na tomto záp. okraji průzkumnými sondami zachyceno celkem 5 kostrových hrobů. Pokračování pohřebiště vých. směrem potvrdil magnetometrický průzkum provedený v roce 2004 R. Křivánkem (ARÚ AV ČR v Praze). Na zkoumané ploše (60 x 150 m) bylo zjištěno velké množství oválných objektů o rozměrech přibližně

2 x 1 m (*obr. 5*), které byly orientovány svojí podélnou osou ve směru V–Z. Vzhledem k jejich tvaru a orientaci je pravděpodobné, že se jedná o raně středověké hroby. Anomálie indikující zahloubené objekty tvořily dvě výraznější koncentrace v jv. a sz. části sledované plochy, mimo ně jsou však rozptýleny i další objekty (hroby ?). Problematické zůstává vymezení vých. okraje pohřebiště, hraničícího s polohou Kanín III. Pro datování lze využít pouze jednu mladohradištní keramickou nádobu z hrobu 5/61 (*Mařík 1999*, tab. I).

3.1.2. Kanín II. Poloha Kanín II je situována v nejzápadnější části celého areálu. Na Z je ohraničena železniční tratí, na V již výše zmíněnou mírnou terénní depresí.

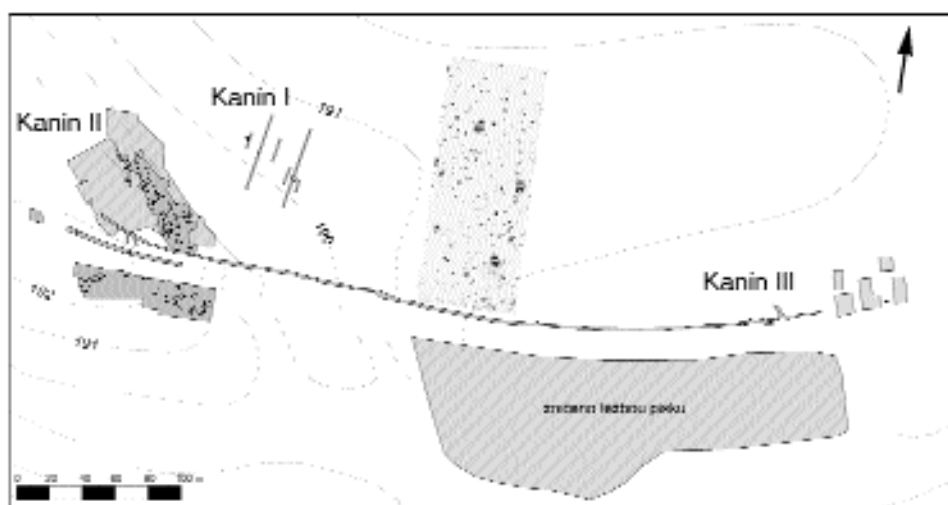
Prvních 16 hrobů zde odkryl J. Hellich v letech 1905–1906. V průběhu 50. a 60. let byla větší část pohřebiště zničena těžbou písku. Záchraný archeologický výzkum pod vedením L. Hrdličky byl zahájen až v roce 1961. V průběhu následujících deseti sezón se podařilo prozkoumat plochu 2566 m², na které bylo nalezeno 153 raně středověkých hrobů.² Další dvě záchrané akce, vyvolané stavbou kanalizace a rekonstrukcí vozovky, proběhly v roce 2003 a 2004.

3.1.3. Kanín III. Kanín III je situován ve vých. části areálu. Na rozdíl od předchozí polohy byla tomuto pohřebišti ze strany profesionálních archeologů věnována minimální pozornost. Jediný dochovaný plán pochází z výzkumu J. Hellicha, konkr. z roku 1903, kdy v poloze Na křemenu (jižně od silnice Libice – Kanín) Hellich prokopal celkem 14 raně středověkých kostrových hrobů (*Turek 1946*, 57–59). Další část pohřebiště byla objevena v roce 1911 na opačné straně silnice, kde bylo nalezeno 5 hrobů (*Turek 1946*, 59–61). Ani jeden z plánů bohužel není možné přesněji lokalizovat. Výzkum z roku 1903 se uskutečnil pravděpodobně v místech pozdější pískovny, která ve 2. pol. 20. století zničila již část pohřebiště. Při několika záchraných výzkumech byly vždy dokumentovány jen části narušených hrobů, které však rovněž není možné přesněji lokalizovat. Většina artefaktů pocházejících z této lokality byla nalezena dělníky v průběhu těžby. Další 3 raně středověké hroby byly odkryty při záchraném archeologickém výzkumu v roce 2003.

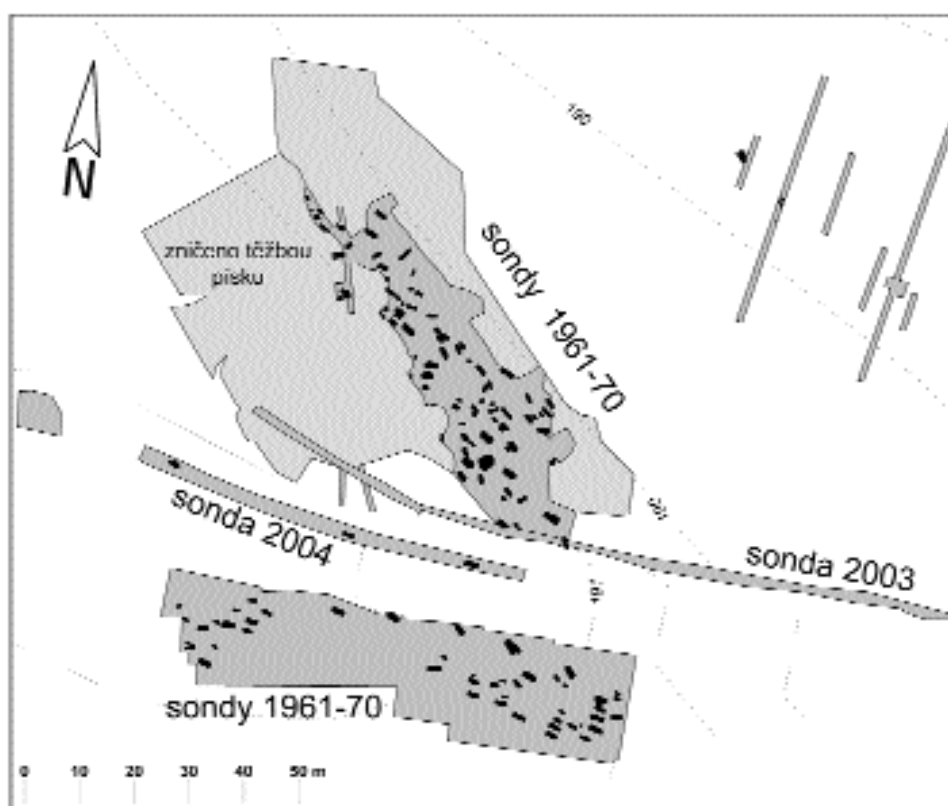
Zásadní poznatky k rozsahu pohřebiště přinesly výzkumy z let 2003–2004. Sev. okraj lze vymežit na základě porostových příznaků. Vých. okraj je částečně překryt zástavbou dnešní obce Kanín. Dokladem je nález bohatého hrobu č. 184 (*Mařík – Profantová – Varadzin – Štefan 2004*), v jehož výbavě byly nalezeny mj. meč a ostruhy. Nejasné zůstávají jižní okraj, který je dán okrajem vytěžené pískovny, a okraj západní, na nějž navazuje poloha Kanín I.

3.1.4. Datování. Počátky pohřbívání datují nálezy šperků inspirované velkomoravským šperkařstvím (košíčkovité a hrozníčkovité náušnice), které se vyskytují společně s drobnými esovitými záušnicemi a záušnicemi s očkem (*Turek 1946*, 58; *Justová 1977*, obr. 1). Další oporou pro datování jsou keramické nádoby pocházející jak ze střední, tak z mladší doby hradištní. Pro určení mladší etapy pohřebiště je vedle mladohradištní keramiky důležité i uspořádání jednotlivých hrobů. V případě Kanína II můžeme sledovat postupný přechod od skupinového k řadovému pohřbívání. Řady 4–7 hrobů se vyskytují v okrajových částech pohřebiště (*obr. 6*). Ve výbavě těchto hrobů s řadovým uspořádáním se objevují esovité záušnice o průměru kolem 2 cm a mladohradištní keramika. Porovnání nálezů

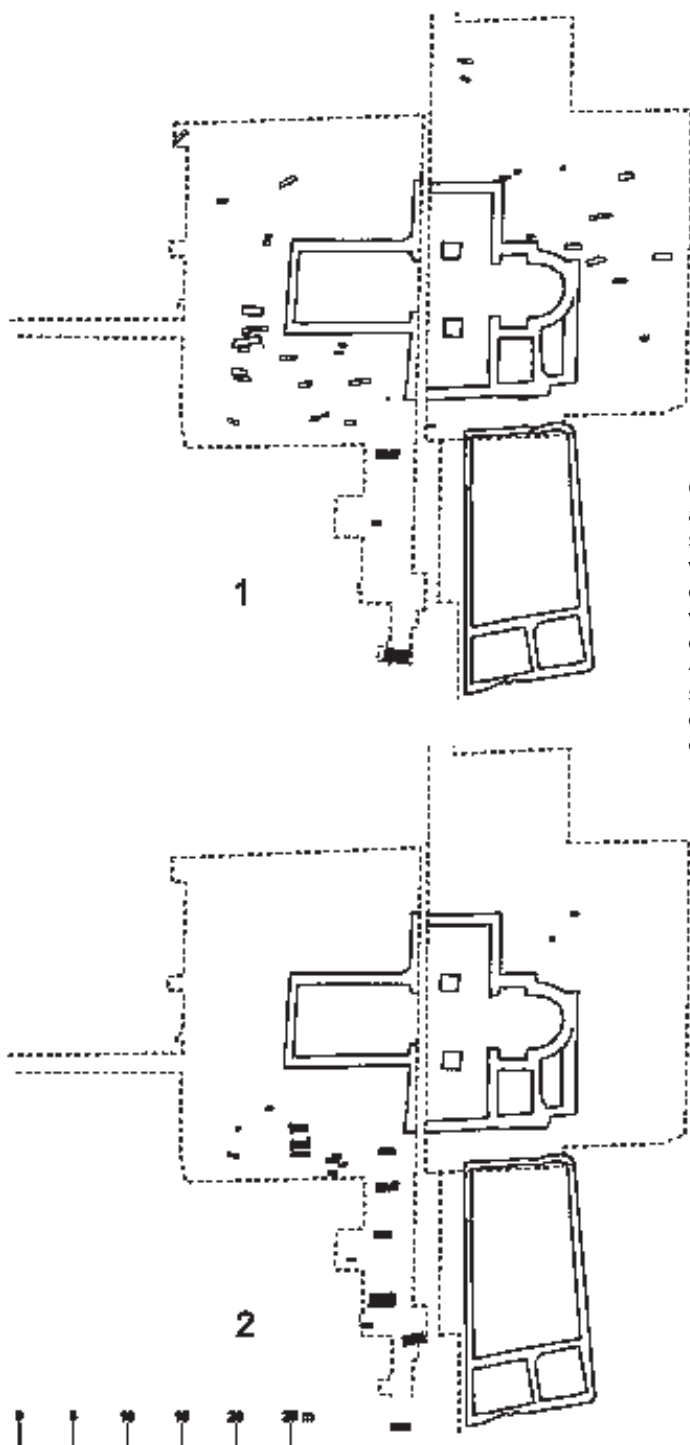
² Nálezové zprávy z výzkumu tohoto pohřebiště jsou uloženy v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze pod čj. 7861/65, 1851/68, 5739/68, 542/69, 1905/70, 2925/70. Pohřebiště Kanín I–III byla zpracována v nepublikované diplomové práci autora (*Mařík 1999*).

Obr. 5. Pohřebiště Kanín I – III (srov. obr. 6 a 11). – Fig. 5. The Kanín I-III cemetery (see fig. 6 and 11).

Obr. 6. Pohřebiště Kanín II. – Fig. 6. The Kanín II cemetery.

Obr. 7. Libice – pohřebiště na akropoli. 1 – hroby datované stratigraficky; 2 – hroby datované podle výbavy; 3 – hroby datované podle keramiky v zásypu (černé – středohradištní, bílé – mladohradištní); 4 – hroby s dřevěnou konstrukcí (černá), s kamenným obložením (bílá), kombinace obou materiálů (šedá).

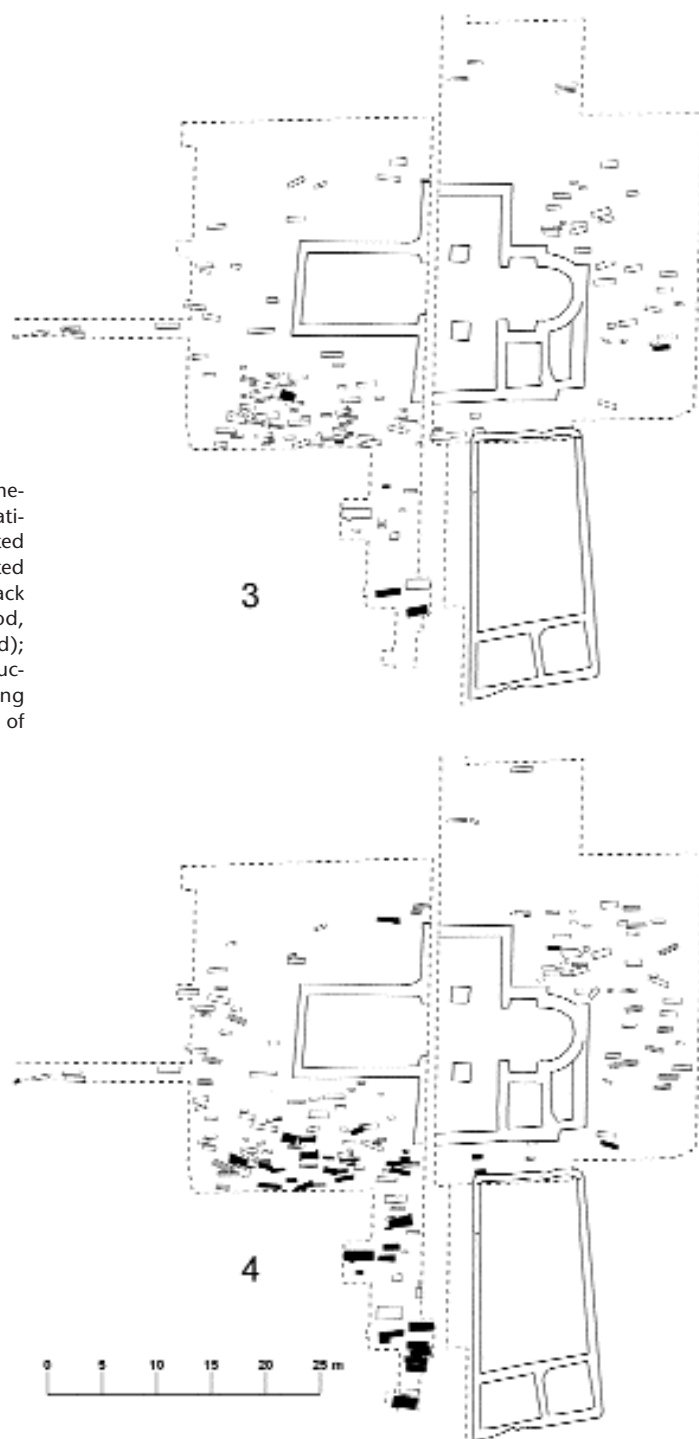

Fig. 7. Libice – acropolis cemetery. 1 – graves dated stratigraphically; 2 – graves dated by contents; 3 – graves dated by ceramics in the fill (black – Middle ‘Hillfort’ period, white – Late ‘Hillfort’ period); 4 – graves with wooden structures (black), stone lining (white) or a combination of both materials (grey).

z jednotlivých poloh ukazuje, že celý areál byl využíván v průběhu střední a na počátku mladší doby hradištní.

3.2. U nádraží

Pohřebiště je umístěno sv. směrem od opevněného předhradí, od něhož je odděleno výraznou terénní depresí, vytvořenou vedlejším ramenem Cidliny. Podle popisu J. Hellicha protala v roce 1870 stavba sz. dráhy v prostoru dnešního nádraží přirozenou vyvýšeninu, jejíž zbytek byl úplně aplanován při rozšiřování nádraží v roce 1896. Během těchto úprav zde první záchranný výzkum provedl J. Hellich (1897). Zachytil celkem 53 hrobů, uspořádaných v pěti řadách. Díky poměrně velkému rozsahu zemních prací, které provázely rozšiřování nádraží, bylo nalezeno také několik izolovaných hrobů mimo hlavní část pohřebiště, konkr. hrob č. 51 (jihovýchodně od hlavní skupiny) a hroby č. 52–54 (na sev. okraji zkoumané plochy). Další pokračování pohřebiště sev. směrem známe jen z náhodných nálezů, v jejichž inventáři se vedle keramických nádob objevily také dvě ostruhy a hrot kopí (Turek 1946, 48; Valla 1913).

Hlavní část pohřebiště s hroby uspořádanými do řad můžeme datovat do mladohradištního období na základě esovitých záušnic o průměru 12–17 mm, zhotovených z bronzového drátu o průřezu 1,5–2,5 mm (hroby 11, 42, 50)³, dále podle opukového obložení (hrob 22, 53) a konečně i podle nálezu denárů Boleslava II. v hrobě 53. Hrob 53 překrýval starší sídlištní objekt se středohradištní keramikou (Mařík 2003). Středohradištní fázi pohřebiště dokumentují pouze blíže nelokalizovatelné nálezy keramických nádob severně od nádraží (Valla 1913).

3.3. U cukrovaru

Pohřebiště se nachází těsně na hraně říční terasy na pravém břehu Cidliny. Je druhým kompletně prozkoumaným pohřebišťem v libické aglomeraci. Výzkum provedl J. Hellich (1892) v letech 1891–1892. Bylo zde nalezeno celkem 82 hrobů. V jejich výbavě se vyskytly drobné esovité záušnice vyrobené ze stříbrného i bronzového drátu (prům. 10–13 mm, průřez drátu 1–1,6 mm) a stříbrné záušnice s očkem, dále bronzové esovité záušnice o prům. 15–16 mm a s průřezem drátu 2–3 mm.⁴ Z lokality pochází také 5 keramických nádob zdobených jak rytou šroubovicí, tak hřebenovými vpichy a několikanásobnou vlnicí.

Pohřebiště můžeme na základě nálezů datovat do středo- až mladohradištního období.

3.4. Na růžku

Pohřebiště je situováno za sev. okrajem předhradí, na křižovatce cest spojujících Libici s Poděbrady a s Odřepsy. Rozsah lokality je dán budovou strojírny, při jejíž rekonstrukci v roce 1913 bylo nalezeno celkem 5 kostrových hrobů. Další raně středověké hroby se objevit nepodařilo, a to ani přes četné archeologické výzkumy prováděné v nejbližším okolí (obr. 2).

Jedinou oporou pro datování je popis jedné, pravděpodobně středohradištní keramické nádoby, zdobené hřebenovými vpichy a několikanásobnou vlnicí (Turek 1946, obr. 4: 2).

³ Podrobné popisy inventáře hrobů jsou dostupné na adrese: <http://katalogy.nm.cz>

⁴ Podrobné popisy inventáře hrobů jsou dostupné na adrese: <http://katalogy.nm.cz>

3.5. Katolický a evangelický hřbitov

Pohřebiště v místech dnešního katolického hřbitova patří v libické aglomeraci k nejméně poznaným. První nálezy raně středověkých hrobů zmiňuje *J. Hellich (1906, 506)* v souvislosti se stavbou silnice. Součástí jejich výbavy byly keramické nádoby, kování, věderka a záušnice. Další hrob byl objeven roku 1893 v blíže nelokalizovaném hliníku „vedle evangelického hřbitova“. Ten obsahoval keramickou nádobu zdobenou na podhrdlí pásem hřebenových vpichů a několikanásobnou vlnicí (*Turek 1946, obr. 6: 8*). Význam této polohy podtrhuje nález dvousečného meče z katolického hřbitova, který je v současné době neznámý (*Turek 1946, obr. 7: 5*).

O rozsahu pohřebiště vypovídá jen několik málo blíže lokalizovatelných hrobů. Na V jsou nálezy ze sondy 38 (*Justová 1990*), další hrob⁵ byl nalezen na parcele domu čp. 322, součástí jeho výbavy byla keramická nádoba. V sv. směru evidujeme řadu záchranných výzkumů s negativním zjištěním.⁶ Na Z se pak můžeme opřít o negativní výsledky výzkumu prováděného v souvislosti s rozsáhlými zemními zásahy při zřizování stavebního dvora.⁷

Jedinou oporou pro datování pohřebiště zůstává nádoba nalezená v roce 1893, kterou můžeme zařadit do středohradištního období.

3.6. Katolická fara

V centru předhradí se nachází budova katolické fary, původně kostel Panny Marie. Ačkoli je tento kostel spolehlivě doložen až ve 14. století, bývá do tohoto místa situována sakrální stavba, v níž došlo podle legendy k zázračnému uzdravení sv. Vojtěcha (*Turek – Hásková-Justová 1981, 44*). Existenci raně středověkého pohřebiště, které by mohlo s hypotetickým kostelem souviset, dokládá nález kostrového hrobu s jantarovými korálky severně od fary, v současné zástavbě (*Hellich 1906, 506*). Další porušené kostrové hroby byly zachyceny při záchranném archeologickém výzkumu v roce 1980 na již. okraji návsi,⁸ ale vzhledem k absenci výbavy je nelze datovat. Skutečnost, že pohřebiště přesahuje zeď vymezující hřbitov kolem dřívějšího kostela Panny Marie, potvrdil také záchranný výzkum v roce 2003.⁹ Pohřebiště přesahuje sev. směrem dnešní uliční čáru a zasahuje do zástavby. Ohrazování a zmenšování hřbitovů je spojováno s vrcholně středověkou stabilizací jádra středověkých vsí (*Ježek 1998*).

Počátky pohřbívání ve středu předhradí tak můžeme s nevelkou jistotou klást, na základě zmíněného jantarového korálku a samotného rozsahu hřbitova, do mlado- až pozdně hradištního období.

3.7. Ulice Ke hradišti

Řadové kostrové pohřebiště při jz. okraji předhradí bylo objeveno v letech 1893 až 1896 na parcelách č. 4 a 5. Celkem bylo odkryto 20 hrobů krytých kamennými deskami (*Píř*

⁵ Z výbavy hrobu se dochovala pouze lahovitá nádoba zdobená rytou šroubovicí, která je uložena v Národním muzeu pod inv. č. 85042.

⁶ Archeologická mapa Libice, mapa 1: <http://www.arup.cas.cz/libice/index.htm>

⁷ Nálezová zpráva v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze čj. 3445/86, 4118/86.

⁸ Nálezová zpráva v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze čj. 3728/81.

⁹ Nálezová zpráva v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze čj. 8938/04.

1893; Hellich 1897). Další pozůstatky zničených pohřbů zachytil záchranný výzkum na sousední parcele č. 2 v roce 1979 (archiv ARÚ AV ČR v Praze čj. 5307/79). Při další akci, v roce 2003, vyvolané stavbou kanalizace, se podařilo zachytit dva částečně porušené hroby a větší množství lidských kostí, druhotně přemístěných v novověkých vrstvách.¹⁰

Svým charakterem zapadá toto pohřebiště do pozdně hradištního období. Toto datování se opírá hlavně o nálezy kamenných desek, které známe ze zpráv J. Hellicha.

3.8. Evangelická fara

Nově bylo objeveno pohřebiště při záchranném výzkumu v roce 2003 na šíji spojující předhradí a akropoli, v blízkosti dnešní evangelické fary. V průběhu záchranného výzkumu byly nalezeny 2 kostrové hroby s obložením z opukových kamenů a druhotně přemístěné lidské kosti z dalších hrobů. Minimální rozsah pohřebiště činí 20 x 10 m.¹¹ Vedle kameného obložení je pro datování podstatná keramika z výplní obou hrobů. Místní mladohradištní keramika je provázena zlomky nádob s kalichovitými okraji, pocházejících ze středoevropské oblasti.

3.9. Pohřebiště na vnitřním hradišti

Pohřebiště na vnitřním hradišti bylo zkoumáno v rámci systematického výzkumu pod vedením R. Turka v letech 1949–1953 a 1967–1973. Na ploše 1245 m² bylo zjištěno 369 hrobů s pozůstatky 450 jedinců. Pohřebiště však nebylo prozkoumáno celé. Okraje se podařilo spolehlivě zachytit východně, a pravděpodobně i severně od kostela. Pokračování záp. směrem prokázala průzkumná sonda. Skupina hrobů jižně od kostela, která představuje nejkomplikovanější část celého pohřebiště, byla odkryta nanejvýš z jedné třetiny, jak dokládá další průzkumná sonda vedená již. směrem (Turek 1978).

V rámci pohřebiště byly původně rozlišeny 4 chronologické horizonty (Turek 1976, 291).

Nejstaršímu byly připisány pouze 3 hroby (270, 271, 269), přičemž pouze v hrobě 271 byl nalezen náhrdelník ze skleněných korálek (Turek 1978, 124). Zbývající dva hroby byly bez výbavy. Datování do rozmezí 2. pol. až poslední třetiny 9. stol. – přelomu 9. a 10. stol. lze proto přijmout obtížně.

Druhý horizont byl vymezen přelomem 9. a 10. a polovinou 10. století. Výbava hrobů odpovídá mladší fázi pohřbívání na Staré Kouřimi. Z hlediska vertikální stratigrafie je však zcela zásadní překrytí prvního i druhého horizontu vrstvou planýrky, do které jsou pak zahloubeny hroby následujících dvou horizontů a do které byly položeny základy kostela.

Do třetí fáze, doby existence kostela, bylo datováno jen několik málo hrobů u již. zdi transeptu. Tyto hroby jsou interpretovány jako pohřebiště „knížecí“ rodiny (Turek 1976, 291). Hlavním kritériem pro zařazení do této fáze byly „železné ráfy“, kterými byly okovány dřevěné rakve.

Datování čtvrté fáze vycházelo z předpokladu, že kostel byl zničen při bouřlivých událostech roku 995 a kusy malty nacházené ve výplních hrobů, které jsou považovány za důkaz destrukce kostela, je tak umožňují datovat do 1. pol. 11. století. Konec pohřbívání je spojován s nálezem mince Břetislava I.

¹⁰ Nálezová zpráva v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze čj. 8938/04.

¹¹ Nálezová zpráva v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze čj. 8938/04.

Argumenty pro datování nejmladší fáze však nemůžeme přijmout bez výhrad. Předně malta a zlomky opuky mohou, ale nemusejí být dokladem likvidace zděné stavby; potvrzuje pouze tu skutečnost, že se s maltou na vnitřním hradišti v době pohřbu pracovalo. Stranou ponecháváme nejasné datování kostela samotného (*Merhautová 1995*).

Na základě těchto skutečností bylo nezbytné původní čtyři horizonty sloučit do tří a vycházet z chronologického dělení tak, jak je vymezeno na počátku tohoto textu. Východiskem je v první řadě stratigrafický vývoj prozkoumané plochy. Dělitkem mezi starší (středohradištní) a mladší (mladohradištní) fází je výše zmíněná planýrka. Mladohradištní fázi pak představují Turkovy fáze 3 a 4. Nejmladší, pozdně hradištní fáze je zastoupena pouze hroby, které byly překryty kamennou deskou s vyrytým křížem. Absence hrobové výbavy však znemožňuje prostorově určit hranice mezi mlado- a pozdně hradištní fází.

Při pokusu o prostorové vymezení starší a mladší fáze byly v plánu pohřebiště vyznačeny hroby podle vertikální stratigrafie, datovatelné podle výbavy a podle zlomků keramiky ve výplni hrobové jámy (*obr. 7: 1–3*). Ve všech třech případech zjišťujeme, že hroby starší, středohradištní fáze se vyskytují hlavně jižně od kostela a další menší skupinu můžeme předpokládat v sz. části pohřebiště. V mladších fázích se pohřebiště rozrůstalo kolem celého kostela, přičemž na již. straně docházelo k častému porušování hrobů ze staršího období.

Na pohřebišti byla také sledována vnitřní úprava hrobových jam podle použitého materiálu. Cílem bylo ověřit platnost předpokládaného vývoje od dřevěných konstrukcí ke kamenným obložením.¹² Přestože se nejvýraznější koncentrace hrobů s dřevěným obložením kryje se starší fází pohřebiště (*obr. 7: 4*), nelze tento jev považovat za naprosto spolehlivý. Spíše můžeme uvažovat o trendu, který ovšem nepostrádá četné výjimky.

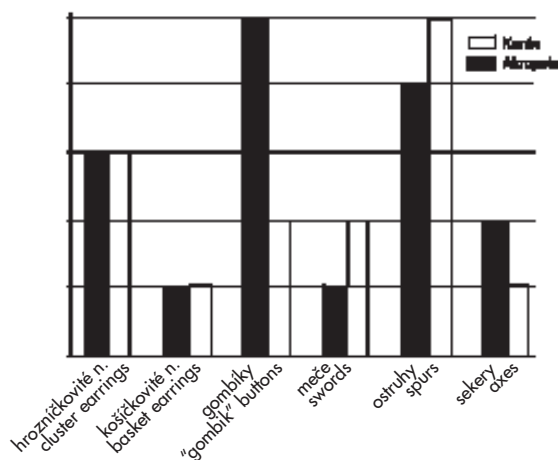
4. Sídliště v libické aglomeraci

S otázkou rozsahu pohřbívání neoddelitelně souvisí i problematika vývoje osídlení libické aglomerace. Hlavním pramenem jsou záchranné výzkumy prováděné od roku 1974 důsledně na celém katastru dnešní obce. Největší počet zkoumaných ploch se nachází na území opevněného předhradí. Přestože jejich výběr byl dán potřebami záchranných výzkumů, pokrývají plochu předhradí vcelku rovnoměrně. Celková výměra sond činí přibližně 10 300 m², což je 7,6 % z celkové plochy předhradí. Četné nálezy ze střední i mladší doby hradištní jsou dokladem intenzivního využívání celého opevněného areálu. Podrobnější závěry týkající se vývoje a charakteru osídlení nejsou však zatím na základě předběžných publikací (*Justová 1980; 1985; 1990*) možné.

Systematický výzkum na akropoli byl až na malé výjimky prováděn pouze v její vých. části. Z celkové plochy 10 ha bylo prozkoumáno přibližně 8 %. O celkovém rozsahu a intenzitě osídlené však vypovídá letecký snímek, na němž četné porostové příznaky pokrývají celou plochu akropole.¹³

¹² Použití dřeva ve starší a kamene v mladší fázi pohřbívání je doloženo na pohřebišti v Brandýsku (*Kytlicová 1968*) a je předpokládáno také v Lumbeho zahradě v zázemí Pražského hradu (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*).

¹³ <http://www.arup.cas.cz/libice/galerie8/obr2.htm>

Obr. 8. Pohřebišťe Libice – akropole, Kanín. Srovnání absolutních počtů předmětů s potencionální sociální výpovědí. – Fig. 8. The cemeteries at the Libice acropolis and Kanín. Comparison of the absolute numbers of finds with their potential social testimony.

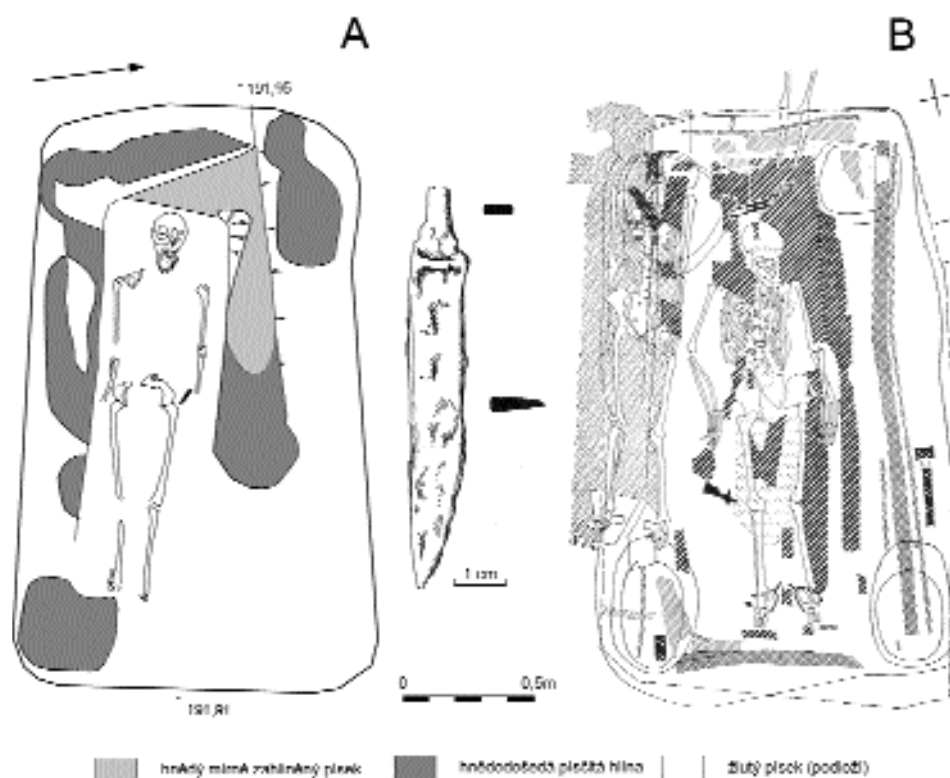
Mimo opevněný areál mají významnou úlohu pro poznání vývoje osídlení nejen pozitivní zjištění, ale též důsledně evidované výzkumy s negativním výsledkem. Stopy osídlení byly zachyceny celkem ve 22 sondách soustředěných na pravém břehu Cidliny. Ve všech případech byly zkoumány menší nespojitě plochy s 1–5 zahloubenými sídlištními objekty nebo pozůstatky kulturní vrstvy, které můžeme datovat do střední i mladší doby hradištní. Nalezené zahloubené objekty byly interpretovány jako odpadní a zásobní jámy, případně zahloubená obydlí, což vypovídá spíše o agrárním charakteru osídlení (Justová 1980; 1985; 1990). Na levém břehu Cidliny, kde se nacházejí pohřebišťe Kanín I–III, doklady středního mladohradištního osídlení postrádáme.

5. Sociální topografie pohřebišť

V lokalitě centrálního významu, jakou Libice bezesporu byla, můžeme předpokládat výrazně stratifikovanou společnost. Pohřebišťe jsou pak tradičně považována za jeden z hlavních pramenů k poznání této společnosti. Tvzení, že pohřební zvyklosti odrážejí do určité míry obraz živé společnosti, je nepochybně pravdivé, otázkou nicméně zůstávají způsob i míra tohoto odrazu.

Hrob vybavený předměty s vysokou pořizovací hodnotou může být bez větších námitek dokladem vyššího společenského postavení pohřbeného, ale bližší vymezení tohoto společenského statutu již zůstává zcela mimo možnosti archeologie (Steuer 1982, 400–404). Jinak je tomu v případě hrobů bez výbavy, které už nelze přímočaře označit jako chudé, neboť i předměty s vysokou pořizovací hodnotou se nemusely zachovat a jistou úlohu sehrává také postupné ubývání milodarů v mladohradištním období.

Jako rozhodující pro odlišení příslušníků vyšších společenských vrstev jsme vybrali na pohřebišťích v libické aglomeraci několik následujících znaků: šperky velkomoravské výrobní tradice, součásti výzbroje a výstroje (meče a ostruhy) obsažené ve výbavě hrobů a dále některé méně obvyklé způsoby konstrukce hrobů. Současně je však nutné upozornit,

Obr. 9. A – Kanín, hrob 1/2003. B – Libice n. C., pohřebiště na akropoli, hrob 261 (Turek 1978, Abb. 12).
 – Fig. 9. A – Kanín, grave 1/2003. Libice n. C., acropolis cemetery, grave 261 (after Turek 1978, Abb. 12).

že tento způsob identifikace příslušníků elity je výrazně limitován postupným přechodem k poměrně uniformnímu pohřebnímu ritu v mladohradištním období. Proto i naše závěry o sociální struktuře komunit, které užívaly jednotlivá pohřebiště, mají svoji platnost spíše pro starší, tj. středohradištní fázi pohřbívání.

S hroby příslušníků elity, jak bylo výše uvedeno, se setkáváme ve větším počtu pouze na pohřebištích v Kaníně a na akropoli hradiště. Výjimkou jsou pouze nálezy meče z katolického hřbitova a ostruhy z polohy U nádraží.

Celkový počet nálezů z akropole a z kanínských pohřebišť ukazuje, že obě pohřebiště jsou na základě výše uvedených měřítek srovnatelná (obr. 8). Nacházíme zde i stopy podobných dřevěných konstrukcí, typických pro bohaté hroby. Sloupové jámy v rozích hrobu 261 (obr. 9A; akropole: Turek 1978, Abb. 12; zde obr. 9B) a hrobu 1/2003 (obr. 10; Kanín III; Mařík – Profantová – Varadzin – Štefan 2004) mohly být součástí nadzemních konstrukcí, které bývají interpretovány jako „domy mrtvých“ (Schmidt 1992, 15–18). Jako analogie může posloužit hrob č. 2 z moravských Morkůvek, vybavený mečem, kopím a sekerou (Měřínský – Unger 1990). Další výjimečnou konstrukcí je hrob č. 3/2004, nalezený v poloze Kanín II: jeho dno i obě delší strany byly obloženy kamennými bloky z červeného pís-

Obr. 10. Kanín, hrob 3/2004
(foto F. Velímský). – Fig. 10.
Kanín, grave 3/2004.

kovce. Mohutné kamenné bloky o celkové hmotnosti více než 500 kg byly podle geologického posudku dopraveny z okolí České Brodu, tedy ze vzdálenosti ca 25 km.¹⁴

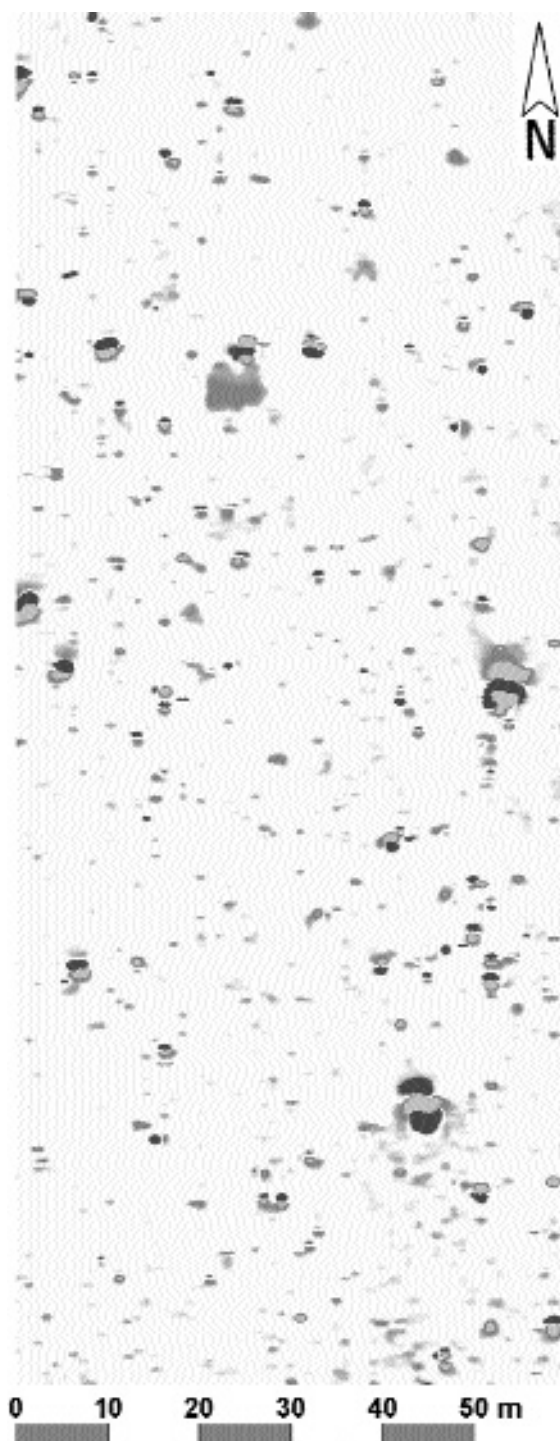
Mezi oběma pohřebišti ovšem nacházíme také podstatné rozdíly. U Kanína jsou to keramické nádoby a dřevěná vědra, které se na akropoli nevyskytují. Dalším podstatným rysem je výskyt hrobů s neobvyklým, někdy až nepietním uložením zemřelých (na břiše, na boku atd.). V Kaníně se setkáváme s tímto fenoménem ve 20 případech, zatímco na akropoli je to pouze hrob č. 249 (*Turek 1978*). I když ponecháme stranou problematickou interpretaci pohřbů „vampírů – revenantů“, lze souhlasit, že tyto lidé se pravděpodobně nacházeli na nižších příčkách společenského žebříčku.

Podobnou strukturu mají i jiná pohřebišť v aglomeracích mocenských center raného středověku.¹⁵ Rozdíly mezi oběma typy pohřebišť bývají interpretovány z náboženského hlediska a jsou vysvětlovány jako projev postupující christianizace v prostředí mocenských center (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974; Šolle 1982*). Přestože spojení raně středověké elity s křesťanskou vírou je nezpochybnitelné, mohou výše zmíněné odlišnosti odrážet i sociální rozdíly.

¹⁴ Nálezová zpráva v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze čj. 3628/05.

¹⁵ Srovnatelná pohřebišť se vyskytují například v zázemí Pražského hradu v Lumbeho zahradě, v případě Budče je to pohřebišť v Zákolanech (*Šolle 1982*) a v blízkosti Levého Hradce pohřebišť v žalovské cihelně (*Sláma 1977*, 136–149).

Obr. 11. Kanín. Magnetometrické měření provedené R. Křivánkem (ARÚ AV ČR Praha) v severní části pohřebiště mezi polohami I a III (srov. obr. 5). Drobné obdélné anomálie o rozměrech přibližně 2 x 1 m, orientované delší osou SZ-JV, pravděpodobně indikují raně středověké hroby. – Fig. 11. Kanín. Magnetometric measurements made by R. Křivánek (Institute of Archaeology, Prague) in the northern part of the cemetery, between locations I and III (see fig. 5). The small, rectangular anomalies, measuring roughly 2 x 1 m and oriented with the long axes running NW-SE, probably indicate Early Medieval graves.

Hlavním a nejpodstatnějším rozdílem mezi oběma pohřebišti je jejich samotná poloha. Jestliže naprosté většině mrtvých byl vyhrazen prostor mimo opevněný areál, jsou hroby v exponované části akropole čímsi zcela výjimečným i bez dalších hmotných atributů. Příslušníkům „elity“, kteří byli pohřbeni na akropoli, náleželo v tehdejší společnosti místo nejvyšší. Víra pohřbených pravděpodobně sehrála ve výběru pohřebišť také určitou roli, těžko však říci, zda byla rozhodující.

Nákladně vybavené hroby na pohřebišťích Kanín I, III prozrazují snahu vyrovnat se těm v blízkosti sídla elity (pohřebiště na akropoli), ale jejich hlavním handicapem je místo pohřbu, které sdílejí společně s těmi, kteří byli do hrobu spíše odhozeni než řádně pohřbeni. Na opačné straně spektra zůstávají pohřebišťe v polohách U cukrovaru a U nádraží, kde se s doklady pohřbívání elity nesetkáváme. Výbava hrobů odpovídá typickým venkovským pohřebišťím střední a mladší doby hradištní. Odpovídá jim i charakter osídlení mezi nimi. Proto také lze předpokládat, že obě zmíněná pohřebišťe a sídliště na pravém břehu Cidliny tvořila jeden celek.

6. Závěr

Závěrem se pokusíme pohlédnout na proměny raně středověkého pohřbívání v libické aglomeraci v prostoru a čase (*obr. 3*).

V nejstarší fázi byla využívána všechna pohřebišťe, mimo opevněný areál hradiště a poměrně malé, jasně ohraničené pohřebišťe na akropoli. Právě tam se výrazně projevuje přelom mezi středo- a mladohradištním obdobím. Je to hlavně výrazná vyrovnávací vrstva, do které jsou zahlobbeny základy kostela a také hroby patřící této mladší fázi. Dokladem diskontinuity ve vývoji osídlení na akropoli jsou, vedle vyrovnávací vrstvy, rovněž četné superpozice hrobů mladší a starší fáze. Na pohřebišťích za hradbami však odraz této pravděpodobně velmi razantní změny nenacházíme. Ta přišla až v průběhu mladohradištního období, kdy skončilo pohřbívání na kanínských pohřebišťích, v polohách U cukrovaru, U nádraží a pravděpodobně i na dalších, méně poznaných lokalitách Na růžku a U katolického hřbitova. Tato změna, ke které došlo pravděpodobně někdy v 1. pol. 11. stol., se nejvýrazněji projevuje na předhradí, kde se objevuje poměrně rozsáhlé pohřebišťe s hroby pod kamennými deskami. Nejasná zůstává situace pohřebišťe v centru předhradí, u dnešní katolické fary, které jako hřbitov u kostela P. Marie mohlo pokračovat až do vrcholného středověku.

Příčiny této zásadní změny lze spatřovat ve dvou rovinách. V průběhu 11. stol. došlo k poklesu významu libického hradiště a s ním pravděpodobně klesaly i nároky na využití prostoru předhradí. Přesun pohřbívání do bezprostřední blízkosti lidských sídel také indikuje zásadní změnu v pohřebním ritu a pokud připustíme existenci kostela na akropoli i na předhradí (kostel P. Marie), můžeme právě zde shledávat vliv postupně se prosazujícího křesťanství.

Prameny a literatura

- Bartošková, A.* 2000: Libice nad Cidlinou – výzkum předhradí v roce 1997, *Památky archeologické* 91, 315–344.
- Boháčová, I.* 2001: Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy. In: *Mediaevalia archaeologica* 3. Pražský hrad a Malá Strana, Praha, 179–301.
- Bubeník, J.* 1998: Ein Beitrag zur Erkenntnis des Kluchover Horizontes, *Památky archeologické* 89, 230–266.
- Čiháková, J.* 2001: Raně středověké fortifikace na jižním okraji pražského levobřežního podhradí. In: *Mediaevalia archaeologica* 3. Pražský hrad a Malá Strana, Praha, 29–135.
- Hellich, J.* 1892: Archeologické výzkumy ve středních Čechách, *Památky archeologické a místopisné* 15, 689–704.
- 1897: Archeologické výzkumy ve středních Čechách, *Památky archeologické a místopisné* 18, 671–694.
- 1913: *Pravěk*. Otisk z díla „Poděbradsko“. Obrazy minulosti i přítomnosti. Poděbrady 1906.
- Ježek, M.* 1998: Mladohradištní hrob z návsi Lužce nad Vltavou, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 381–384.
- Justová, J.* 1977: Nálezy blatnicko-mikulčického stylu na území zlického kmenového knížectví, *Archeologické rozhledy* 29, 492–504.
- 1980: Archeologický výzkum na libickém předhradí v letech 1974–1979 (Předběžná zpráva), *Archeologické rozhledy* 32, 241–263, 351–357.
- 1985: Archeologický výzkum na předhradí slovanského hradiště v Libici nad Cidlinou a v jeho zázemí v letech 1980–1984 (Předběžná zpráva), *Archeologické rozhledy* 37, 308–318, 357–360.
- 1990: Archeologický výzkum na předhradí slovanského hradiště v Libici nad Cidlinou a v jeho zázemí v letech 1985–1989 (Předběžná zpráva), *Archeologické rozhledy* 43, 661–673, 723–731.
- Kytilicová, O.* 1968: Slovanské pohřebiště v Brandýsku, *Památky archeologické* 59, 193–248.
- Mařík, J.* 1999: Raně středověké pohřebiště v Kaníně. Neubl. diplomová práce, FF UK Praha.
- 2003: Libice nad Cidlinou – U nádraží, „Záchranný archeologický výzkum“ z roku 1896, *Archeologie ve středních Čechách* 7, 619–623.
- Mařík, J.* – *Profantová, N.* – *Varadzin, L.* – *Štefan, I.* 2004: Pravěké a raně středověké sídliště a pohřebiště v Kaníně, okr. Nymburk. In: *Archeologické výzkumy v Čechách 2003*. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 56, Praha, 26.
- Merhautová, A.* 1995: Kostel na Libici, *Archeologické rozhledy* 47, 249–251.
- Měřinský, Z.* – *Unger, J.* 1990: Velkomoravské kostrové pohřebiště u Morkůvek (okr. Břeclav). In: *Pravěké a slovanské osídlení Moravy*. Sborník k 80. narozeninám J. Poulika, Brno, 360–401.
- Nechvátal, B.* 1999: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště. Praha.
- Piř, J. L.* 1893: Archeologický výzkum ve středních Čechách, 4–7, 167–181.
- Princová-Justová, J.* 1994: Die burgwallzeitliche Keramik aus Libice nad Cidlinou. In: *Internationale Tagungen in Mikulčice I. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*, Brno, 193–205.
- Schmidt, V.* 1992: Lieps. Die Slawischen Gräberfelder und Kultbauten am Südende des Tollensesees. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns 26. Lübstorf.
- Skrůžný, L.* – *Sankot, P.* 1985: Bášť, r-n Praga-vostok. In: *Archeologičeskije izučeniija pamjatnikov 6–15 vekov v Čechii 1975–1985 gg.*, Praha, 65–69.
- Sigl, J.* 1972: Slovanské osídlení východních Čech. Neubl. diplomová práce, FF UK Praha.
- Sláma, J.* 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter I. Katalog der Grabfunde. *Præhistorica* V. Praha.
- Smetánka, Z.* – *Hrdlička, L.* – *Blajerová, M.* 1974: Výzkum slovanského pohřebiště za jízdnou Pražského hradu v roce 1973 (Předběžná zpráva), *Archeologické rozhledy* 26, 386–405, 433–438.
- Steuer, H.* 1982: Frühgeschitliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Göttingen.
- Šolle, M.* 1982: Slovanská pohřebiště pod Budčí, *Památky archeologické* 72, 174–216.
- Turek, R.* 1946: *Slavnickova Libice*. Praha.
- 1976: Libice. Pohřebiště na vnitřním hradisku. In: *Sborník Národního muzea. Řada A – Historie* 30, 249–316.
- 1978: Libice nad Cidlinou. Monumentální stavby vnitřního hradiska. In: *Sborník Národního muzea. Řada A – Historie* 35, 1–72.
- Turek, R.* – *Hásková, J.* – *Justová, J.* 1981: LIVBUZ METROPOLIS. Tam, kde řeka Cidlina tratí své jméno. Libice nad Cidlinou.
- Valla, T.* 1913: Pohřebiště Libické z X.–XI. století, *Památky archeologické* 25, 83–84.
- Zápotocký, M.* 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku, *Památky archeologické* 56, 205–391.

Cemetery topography in the Libice nad Cidlinou hillfort agglomeration

Since the end of the 19th century, a total of ten locations with evidence of Early Medieval burial have been found in the Early Medieval fortified enclosure at Libice nad Cidlinou and in its immediate environs. A relative dense network of rescue excavations both within the enclosure and in its agglomeration have made possible not only a determination of the likely size of these cemeteries, but also the assumption that their total number will not change.

Grave inventories were the key to distinguishing the three chronological horizons (the Middle, Late and Terminal 'Hillfort' periods), these being compared to stratified finds from settlement contexts on the bailey of the Libice hillfort. The beginnings of the Early Medieval burial at the Libice agglomeration reach back to as early as the turn of the 10th century, the first conspicuous change being recorded in the cemetery at the enclosure acropolis, in the immediate vicinity of the seat of an elite, in the first third to half of the 10th century, when the Middle 'Hillfort' graves were covered by a levelling layer into which a church and several other buildings were set. Outside the fortified area of the enclosure continual development has been recorded up to the beginning of the 11th century, when this cemetery ceased to be used and a new one appeared in the bailey. The shifting of burials to the immediate vicinity of the Libice seat is indicated by a fundamental change in the burial rite, the cause of which could – together with declining importance – have been the lesser demands placed upon the bailey, although a significant role was also played by the gradually spreading Christianity.

The evidence to date relating to the extent and development of the cemeteries was also compared to evidence for Early Medieval settlement. From the point of view of the chronology, it has been established that in the ceramic material, which is used most commonly for dating purposes, it is possible to securely distinguish the Middle 'Hillfort' period horizon, while the differences between the Late and Terminal 'Hillfort' period material are minimal. Settlement traces within the hillfort agglomeration are known primarily from the very intensively used bailey and inner hillfort. Further settlement finds come from outside the fortified area, almost exclusively from north-east of the bailey on the right bank of the Cidlina.

From the point of view of the social position of the communities that used the cemeteries, the two best researched were compared: Kanín I–III and the cemetery in the inner hillfort. The numbers of finds of items regarded as indicators of higher social status (jewellery, weapons) are very similar in both cemeteries. They differ markedly, however, in terms of the occurrence of vessels among the grave goods, these not appearing at all either on the acropolis, or in those graves into which the deceased was deposited in an unusual manner (on the stomach, side etc.). The social status of the deceased must thus be adjudged in the context of the cemetery as a whole, with notions based only on the grave inventories thus being of very little use. The identified structure of the cemeteries in the Libice agglomeration is comparable to that at other Early Medieval centres, such as Prague Castle, Budeč and Levý Hradec.

English by *Alastair Millar*